

УДК 911.2:502.7(477.82)

З. К. Карпюк – інженер II категорії лабораторії
краснзнавчих атласів кафедри географії географічного
факультету Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Розвиток заповідної справи на Волинському Поліссі

*Роботу виконано на кафедрі географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Регіон Волинського Полісся належить до таких, де екологічна криза не досягла критичної позначки, проте ціла низка екологічних проблем з кожним роком стають гострішими. Формування цілісної поліфункціональної природоохоронної територіально безперервної системи природних ландшафтів – екомережі, забезпечить збереження біотичного і ландшафтного різноманіття регіону, сприятиме оптимальному використанню природно-ресурсного потенціалу, стане екологічним стабілізатором довкілля. Найменш зміненими природні ландшафти збереглися в межах об'єктів природно-заповідного фонду. Питання дослідження заповідних територій Волинського Полісся, що виступають територіальною основою екомережі, потребують всебічного вивчення та аналізу.

У статті проаналізовано динаміку формування територій та об'єктів природно-заповідного фонду та виділення основних функціональних структурних частин регіональної екомережі. Визначені найцінніші природно-заповідні ділянки, які слугують потенційними транскордонними елементами у формуванні Всеєвропейської екологічної мережі.

Подальшого вивчення потребують питання територіальної структури природокористування регіону, структурно-функціональної організації складників екомережі та обґрунтування заходів щодо їх оптимізації.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, екологічна мережа, транскордонний елемент, біорізноманіття.

Карпюк З. К. Развитие заповедного дела на Волынском Полесье. Экологический кризис в регионе Волынского Полесья не достиг критического предела, но целый ряд экологических проблем с каждым годом становится острее. Формирование целостной полифункциональной природоохранной территориально бесперервной системы природных ландшафтов – экосистемы, будет способствовать сохранению биотического и ландшафтного разнообразия региона, оптимального использования природно-ресурсного потенциала, станет экологическим стабилизатором окружающей среды. Наименее изменены природные ландшафты, которые сохранились в пределах объектов природоохранного фонда. Вопросы исследования заповедных территорий Волынского Полесья, выступающих территориальной основой экосети, требуют всестороннего изучения и анализа.

В статье проведен анализ динамики формирования территорий и объектов природоохранного фонда и главных функциональных структурных частей региональной экосети. Определены самые ценные природно-заповедные участки на Волынском Полесье, которые служат потенциальными трансграничными элементами в формировании Всеєвропейской экологической сети.

Дальнейшего исследования требуют вопросы территориальной структуры природопользования региона, структурно-функциональной организации составных частей экосети и обоснование мероприятий по их оптимизации.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, экосеть, трансграничный элемент, биоразнообразие.

Карпюк З. К. Development of the Protected Objects of Volyn Polissya. An ecological crisis did not attain a critical limit in Volyn Polissya, but a number of ecological problems with every year become more actual. It is necessary to develop the integral nature protection territorial-continuous system of natural landscapes – ecological network. It will be instrumental in the maintainance of biological and landscape variety of region, optimum use of natural-resource potential, stabilizes the state of environment.

Natural landscapes which were saved within the limits of objects of natural-protection fund are the least changed. Researches of the protected territories of Volyn Polissya, which are territorial basis of the ecological network, require a study and analysis. The analysis of dynamics of forming of territories and objects of natural-protection fund and main structural parts of the ecological system is conducted in the article.

The most valuable protected areas of Volyn Polissya, which serve as the potential elements of ecological network of Europe, are certain. The questions of territorial structure of the use of natural resources of region require further research. It is necessary will study structural and functional organization of ecological network, measures on its optimization.

Key words: natural-protection fund, ecological network, biovariety.

Постановка наукової проблеми та її значення. Навколишнє природне середовище невпинно втрачає свій екологічний потенціал, і це спонукає до пошуку шляхів відтворення економічних, соціальних і екологічно виправданих пропорцій у системі суспільно-природних відносин. На сьогодні заповідання є одним із найдієвіших методів збереження генофонду живої природи, унікальних природних екосистем, ландшафтів. У найменш зміненому вигляді природні ландшафти та біорізноманіття збереглися в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Ці заповідні площі разом із водоохоронними зонами, прибережними смугами водних об'єктів, водно-болотними угіддями, полезахисними лісосмугами, землями оздоровчого та рекреаційного призначення та іншими частково антропогенізованими площами входять до складу комплексної багатофункціональної цілісної системи – екомережі, орієнтованої на ландшафтно-екологічну оптимізацію регіону та вдосконалення територіальної організації елементів природно-господарських систем. Актуальність розвитку наукового напрямку заповідного природокористування продиктована посиленням енвайронменталістських тенденцій у сучасному суспільному розвитку, реалізацією Міжнародної стратегії сталого розвитку на глобальному, регіональному й локальному рівнях та появою в другій половині ХХ ст. низки наукових концепцій: концепції енвайронменталізму, сталого розвитку, біотичного та ландшафтного різноманіття, екомережі тощо [13].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Перші списки заповідних природних комплексів, рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин Волині склав старший інспектор облінспекції з охорони природи Й. Я. Романюк – «Заповідні об'єкти Волинської області» (1977), «Природно-заповідний фонд Волинської області» (1987) [11]. 1991 р. за редакцією М. Химиної та інших учених видано ще один каталог – огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів – «Природно-заповідний фонд Волинської області» [9] з описом і картографічним зображенням кожного заповідного об'єкта. Важливі наукові дослідження особливостей флори об'єктів природно-заповідного фонду здійснюють Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, В. В. Коніщук, М. О. Коніщук. Інвентаризують багатотваринну фауну, вивчають фауністичні особливості водно-болотних угідь міжнародного значення вчені М. В. Химин, В. І. Матейчик, І. М. Горбань, А.-Т. В. Башта, М. Л. Клестов, З. Л. Берест та ін. Еколого-токсикологічний стан озерних екосистем Шацької озерної групи проводили О. М. Арсан, Ю. М. Ситник, Л. О. Горбатюк.

Формулювання мети та завдань статті. Екологічний каркас формується з каркасу загальнодержавного рівня, інтегрованого в загальноєвропейську систему, та каркасів регіонального та місцевого рівнів, які доповнюють один одного. У зв'язку з формуванням регіональної екологічної мережі постало питання обґрунтування виділення функціональних структурних частин – екологічних ядер, коридорів, буферних зон, територій відновлення та природного розвитку. Питання дослідження заповідних територій Волинського Полісся як основних природних елементів екологічної мережі потребує подальшого всебічного вивчення та аналізу в сучасних умовах активної трансформації довкілля.

Матеріали й методи. У процесі роботи використовувалися описові, картографічні, порівняльно-географічні, статистичні методи дослідження. Інформаційною базою слугували наукові літературні джерела, матеріали Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Волинській області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Категорія «заповідання» означає вилучення певного простору природи зі сфери звичайної господарської діяльності для досягнення особливих, традиційно-економічних, соціальних, екологічних цілей [13]. Природоохоронне мислення формувалося тривалий час кількома етапами – від усвідомлення потреби збереження окремих видів флори й фауни, цінних у географічному аспекті ландшафтів – до сучасної біосферної концепції збереження біорізноманітності та життєвого середовища [12].

Ще здавна, мабуть, навіть неусвідомлено, люди намагалися зберегти деякі види диких тварин і рослин. Культ тварин був притаманний племенам мисливців і збирачів природних дарів періоду племінних відносин. В уяві стародавніх єгиптян були найрізноманітніші боги, що їх уособлювали священні тварини. У середні віки місцеві землевласники та князі забороняли неконтрольоване полювання на зубрів, турів, ведмедів, бобрів, сприяючи збереженню цих видів. За часів розквіту Київської Русі князі створювали своєрідні «празаповідники» в місцях князівських полювань для охорони й відновлення відповідними засобами чисельності цінних мисливських видів тварин. У поліських воло-

діннях Галицько-Волинського князівства князь Володимир Василькович заповідано для збереження зубрів Цуманську Пущу, що зберегла цей статус до сьогодні.

Найстарішим видом заповідання окремих ділянок природних ландшафтів було сакральне заповідання, що ґрунтувалося на поклонінні святим місцям. Дика природа при цьому визнавалася священною. Охоронний режим був найсуворішим – із таких місць нічого не можна було забирати, навіть опалого листя з дерев, у них зрідка бували лише обрані. Головною тезою їхнього функціонування була незмінність [3]. До сакральних заповідних об'єктів належали окремі лісові масиви – святі гаї, джерела, окремі дерева (валуни), гори, печери.

За часів Київської Русі й у наступні історичні періоди у справі заповідання почав переважати ресурсний підхід, унаслідок чого пріоритетними визнавалися господарські цінності природи.

Лише із середини – кінця XIX ст. із розвитком культури в деяких європейських країнах та США почав формуватися сучасний, класичний, вид заповідання для збереження окремих природних комплексів чи їхніх складових елементів. У Західній Європі під охорону брали цікаві, з погляду історії та науки, дерева, водоспади, рідкісні рослинні угруповання, тобто невеликі за площею ділянки – пам'ятки природи. Один із перших заповідних об'єктів у Європі – ліс Фонтенбло у Франції, узятий під охорону 1861 р. винятково завдяки естетичній цінності для молодих художників [2]. Найактивнішими пропагандистами природозаповідного руху були Гуго Конвенц та Пауль Саразін.

У США, на противагу європейським, охоронялися великі за площею ділянки незайманої природи, що мали природоохоронну, культурну, виховну мету й називалися національними парками. Першими такими парками були Йосемітський, заснований 1864-го та Йеллоустонський – 1872 р. Йеллоустонський – найвідоміший у світі національний природний парк, створений на площі близько 900 тис. га, де зосереджені численні гейзери та гарячі джерела, озера й каньйони, водоспади й тераси, багате видове різноманіття флори та фауни.

Ідеї природозаповідання із проникненням у Східну Європу приводять до формування ще одного напрямку – організації заповідників. Головний принцип їх існування – режим незайманості, тобто заборона мисливства, рибного вилову, вирубування лісу, косіння трави, збирання ягід та іншої діяльності. Із російських учених першим звернув увагу на виняткову важливість створення і вивчення заповідних територій (цілинних степів) Василь Васильович Докучаєв. Продовжив його справу і науково обґрунтував ідею створення заповідників учений-зоолог, професор Московського університету Григорій Олександрович Кожевников, який 1908 р. в Москві на Всеросійському ювілейному акліматизаційному з'їзді виступив із класичною доповіддю «О необходимости устройства заповедных участков для охраны русской природы» [3]. Учений запропонував термін для нового типу природозаповідних територій. Він категорично висловлювався проти будь-якого, навіть регулятивного, втручання в заповідних місцях: «Не надо ничего устранять, ничего добавлять, ничего улучать». Цю ідею розвивали й підтримували І. Г. Пачоський, І. Ф. Морозов, Д. М. Анучин, І. П. Бородін, Д. К. Соловйов, В. Є. Тімонов, О. П. Семенов-Тянь-Шанський, В. І. Талієв. Доцент Харківського університету В. І. Талієв уперше наголосив на потребі формування мережі заповідних об'єктів на основі історико-географічного підходу. Йому належать слова про те, що краса природи має власну вищу цінність і повинна бути збережена незалежно від вузьких практичних завдань.

Концепцію абсолютної заповідності, тобто принцип абсолютної консервації, ідею якої вперше запропонував для природоохоронних територій нового типу – заповідників – Г. О. Кожевников, розробили разом із ним відомі вчені-екологи Н. Ф. Реймерс, А. М. Краснітський, Ф. Р. Штільмарк, С. А. Диренков. Заповідники – це території повної абсолютної недоторканності, суворої охорони від людей та їхньої діяльності з проголошенням заповідності назавжди великих площ дикої природи з наявними навколо них особливими охоронними зонами. Ф. Р. Штільмарк, наприклад, писав, що люди можуть жити і в містах, і в лісах, проте заповідники повинні бути безлюдними. Від людей вимагається лише одне – не втручатися, залишити хоч деякі ділянки природи в спокої, оберігати їх від будь-якого втручання – чи то господарника, чи бракон'єра, чи еколога-регулятора. За безпосередньої участі Г. О. Кожевникова перші заповідники в Росії, Україні, Білорусі та інших країнах були створені у 1920-х – на початку 1930-х рр.

Паростки заповідної справи в Україні зародилися наприкінці XIX ст. Найпершим заповідним резерватом, організованим 1886 р. на західноукраїнських землях, які на той час перебували у складі Австро-Угорщини, став заказник «Пам'ятка Пеняцька» – первісний буковий ліс площею 20 га. Його

заснував великий поціновувач природи, меценат науки, орнітолог граф В. Дзедушицький на території свого маєтку поблизу с. Пеняки Бродівського повіту Тернопільського воєводства. На жаль, 1940 р. цей ліс був майже увесь вирубаний [4]. Найвідоміший український заповідник «Асканія-Нова», який отримав статус Державного степового заповідника УРСР Декретом Ради Народних Комісарів УРСР 8 лютого 1921 р., заснував як приватний Фрідріх Фальц-Фейн лише 1889 р.

У перші десятиліття ХХ ст. і на східно-, і на західноукраїнських землях активно розвивалася природозаповідна справа в багатьох державних наукових установах та громадських організаціях і товариствах, визнаними лідерами якої були В. І. Талієв, П. А. Тутковський, В. Ніколаєв, К. Залеський та ін. Усіляко підтримували цей рух Польське товариство природодослідників імені М. Коперника, Галицьке лісове товариство, Міністерство землеробства Австро-Угорщини. Ідеї заповідної справи піднімалися і на Галицькому сеймі 1910 р.

На початку 30-х рр. на території Західної України функціонувало два природозаповідних центри. Польський діяч на чолі з В. Шафером, Б. Павловським, С. Соколовським та іншими вченими, за участю яких створювалися резервати в лісах, що належали Міністерству лісів Польщі. Західноукраїнський центр, що діяв на чолі з членами фізіографічної і природозаповідної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові біологами й лісоводами В. Левицьким, Б. Лучаківським, В. Бригідером, О. Мельником, М. Мельником, О. Мріцом, Е. Чайковським, Б. П'ясецьким, організував резервати на землях Української греко-католицької церкви. Почесний член цього Наукового товариства, глава греко-католицької церкви митрополит Андрей Шептицький затвердив 15 квітня 1935 р. перший на своїх землях кедровий заповідник на горі Яйце біля своєї літньої резиденції в Горганах [4]. Крім того, церква зобов'язувала охороняти всі вікові дерева на території своїх парафій.

На Західній Україні до початку Другої світової війни спільними зусиллями Державної Ради з охорони природи Польщі, Львівського комітету охорони природи, Польської ліги охорони природи, різними краєзнавчими та природничо-науковими товариствами, греко-католицької церкви функціонувало понад 120 заповідних об'єктів і приблизно стільки ж планували створити. Це були аналоги сучасних заказників та пам'яток природи. У межах сучасного Волинського Полісся діяло понад десять резерватів. 1934 р. на Рівненщині біля Костополя на р. Горинь було створено Костопольський бобровий резерват, куди 1933 р. завезли п'ять особин канадських бобрів. Два резервати з охорони первісного лісу діяло з середини 30-х рр. ХХ ст. поблизу м. Луцька, один – болото Князь Багон – площею 930 га, у якому охоронялася популяція лосів, – під Шацьком. Рододендрон жовтий охоронявся у двох резерватах площею по кілька гектарів кожен. Польська сторона в цей період планувала, крім уже діючого Польського національного парку в Чорногорі, відкрити ще два, один із яких – на Поліссі [4].

Перший законодавчий документ «Положення про пам'ятки культури і природи», яким устанавлювалися правила створення, охорони, утримання, дослідження і пропаганди заповідних об'єктів, з'явився 1926 р. У повоєнний період, 1949 р., вийшла урядова Постанова «Про охорону природи на території Української РСР», згідно з якою заборонялася господарська діяльність на цілих землях та в корінних лісах, що було спробою резервувати землі під заповідання. 1958 р. Президія АН УРСР прийняла Постанову «Про раціональну мережу заповідників в Українській РСР», 1960-го Верховна Рада прийняла Закон «Про охорону природи УРСР». На початку 70-х рр. ХХ ст. формується категорія «природоохоронна мережа».

У цей час, із 70-х рр. минулого століття, почали формувати мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду й на території Волинського Полісся. Домінували переважно дрібні об'єкти, частіше – пам'ятки природи, заказники. Загальна площа 157 об'єктів ПЗФ, що переважно зосереджувалися в поліській частині Волині, складала 7,5 тис. га, тобто 0,37 % території адміністративної області. Пізніше, у 1979–1984 рр., було створено низку великих за площею об'єктів ПЗФ, зокрема Шацький національний природний парк, ряд гідрологічних заказників [9]. На цей час площа існуючих об'єктів ПЗФ уже становила 58,2 тис. га, тобто 2,89 % території області. 1991 р. наступив новий період в утворенні ПЗФ, значною мірою завдячуючи появі Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Станом на початок 90-х рр. ХХ ст. площа 371 об'єкта ПЗФ становила 137,99 тис. га, тобто 6,85 % від загальної території області [9]. Значна їх частка лежить у межах Полісся.

У цей час, із середини ХХ ст., у світі поширюються тенденції в природоохоронній діяльності, зміст яких зводиться до охорони не окремих видів рослин та тварин, а всієї екосистеми, у якій вони існують. Започаткування системи глобального фонового моніторингу відбулося із прийняттям у

Стокгольмі 1970 р. на XVI сесії Генеральної асамблеї ЮНЕСКО міжнародної природоохоронної програми «Людина і біосфера», якою передбачено реалізацію кількох науково-практичних напрямів: комплексного вивчення зональних екосистем, збереження генетичних ресурсів, природних районів, зникаючих видів рослин, тварин, мікобіоти. Координацію наукових досліджень у сфері заповідної справи здійснює Міжнародний союз з охорони природи і природних ресурсів (МСОП) [14].

На міжнародному рівні формується ідея Всесвітової екологічної мережі (*European Ecological Network* або *EECONET*) як системи поєднаних, екологічно цінних природних площ, що забезпечують цілісність і неперервність біосфери. Збереження не окремих ланок природи, а всіх систем біосфери в глобальному масштабі проголосила Конвенція про охорону біологічного різноманіття в Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 р. (ратифікована Україною 1994 р.). Вона була схвалена на Всесвітній конференції ООН з проблем довкілля і розвитку «Навколишнє середовище і розвиток (КОСР-92)». 1993 р. на Міжнародній конференції «Охорона природної спадщини Європи через створення Європейської екологічної мережі» в м. Маастріхті нідерландські спеціалісти запропонували створити Європейську екологічну мережу (ЄЕМ). Вона була включена у Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, прийнятій на III Всеєвропейській конференції міністрів охорони довкілля, що відбулася 23–25 жовтня 1995 р. в Софії [6]. Ця стратегія стала новаторським та стимулюючим підходом до зупинення деградації природи, збереження та відновлення біотичного й ландшафтного різноманіття [14]. Структурними елементами ЄЕМ повинні стати екологічні ядра, екологічні коридори та буферні зони. У Софії було проголошено ідею спільної відповідальності країн Європи за збереження своєї природної спадщини [7]. 2002 р. в Йоганнесбурзі на Всесвітньому саміті з невиснажливого розвитку проблема біорізноманіття і впровадження екосистемного підходу до збереження природи була включена до п'яти пріоритетних проблем людства [10].

2010-й рік ООН визнала Міжнародним роком біорізноманіття (2010–International Year of Biodiversity), щоб привернути увагу світової спільноти до потреби збереження біорізноманіття як запоруки економічного розвитку та залучити науковців і державних діячів до прийняття стратегічних рішень із цієї важливої для біосфери проблеми.

Складовими частинами Європейської екологічної мережі є такі ж утворення окремих держав. Найбільших успіхів у плануванні та створенні національних екологічних мереж досягнуто в Нідерландах, Словаччині, Польщі, Чехії, Литві та інших центральноєвропейських країнах.

Незалежна Україна також активно долучилася до природоохоронної справи у європейському масштабі. Станом на 2007 р. вона була учасницею 20 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального рівнів, а також приєдналася до дев'яти підписала шість протоколів до міжнародних конвенцій зі збереження навколишнього середовища [8]. Тезу про те, що гарантування екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України – один із пріоритетів державної політики, визначених Конституцією, а екологічна безпека – один з невід'ємних складників національної безпеки, було проголошено українською стороною ще 26 червня 1997 р. в Нью-Йорку на XIX спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН [8].

Упродовж 1991–2012 рр. закладено законодавчу базу екологічної політики, напрацьоване нове природоохоронне законодавство, спрямоване на збереження генофонду флори й фауни. Екологічна політика реалізується через прийняті Верховною Радою юридичні акти, зокрема кодекси та закони. Розроблено Концепцію забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу у сфері охорони довкілля. Верховна Рада України 21 грудня 2010 р. ухвалила Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.», що визначає напрями розвитку галузі на перспективу. При створенні власної ефективної системи управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю наша країна орієнтується на світовий досвід і практику розвинених країн [8].

Концепція екомережі є на сьогодні інтегративною логічною ланкою природоохоронної ідеї, оскільки поєднує в єдине ціле наявні концепції та системи охорони природи й, на відміну від заповідних мереж, є цілісною багатофункціональною системою. Кожна достатньо велика територія, на якій збереглися в природному стані екосистеми з усіма їх складниками, є природною екомережею, тобто на такій території існує потрібний континуум (неперервність, суцільність) природних екосистем і всі живі організми мають необхідні умови для існування, відтворення та міграцій [5]. Значні цілісні масиви природних площ залишилися в межах України лише в кількох регіонах, у тому числі на Поліссі. У цих малопорушених районах реальним є створення повноцінних регіональних екомереж, які забезпечать захист різноманіття ландшафтів та біоти на територіях їх структурних елементів [5].

Регіон Волинського Полісся безпосередньо межує з двома країнами – Польщею та Білоруссю, що сприяє створенню транскордонних територіальних елементів екологічної мережі, тобто інтеграції до Пан'європейської. Усі існуючі та запроєктовані території та об'єкти ПЗФ є територіальною основою створення екомережі.

Як свідчить світовий досвід, країні обов'язково потрібно мати певну площу, зайняту заповідними територіями (так звані еталонні природні зразки) для збереження генетичного різноманіття регіону, що можливе лише за умови заповідності не менше ніж 10–15 % його площі. Наявність розвиненої природоохоронної мережі – запорука збереження біорізноманіття. Тому кожна держава, яка приєдналась до Конвенції про біорізноманіття, зобов'язана підтримувати й розвивати мережу заповідних територій [10]. За даними Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Волинській області станом на 01.01.2012 р., на території Волинської області нараховується 375 територій та об'єктів загальною площею 237 394,3 га, у т. ч. 33 278,63 га надана в постійне користування. Природні заповідники займають 1,3 % території від загальної площі ПЗФ, національні парки – 51,2 %, заказники – 41,2 %, пам'ятки природи – 0,2 %, заповідні урочища – 6,1 %, ботанічні сади та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – менше 0,1 %. За категоріями загальнодержавні ПЗФ розподіляються так: природних заповідників – 1, національних природних парків – 3, заказників – 15, пам'яток природи – 3, ботанічний сад – 1, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – 3; місцевого значення: заказників – 200, пам'яток природи – 116, заповідних урочищ – 25, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – 8, тобто 26 об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення площею 132 633,94 га, 349 – місцевого площею 105 062,09 га. Відсутні лише окремі категорії заповідних територій – дендрологічні парки, ентомологічні й палеонтологічні заказники. З усіх земель, наданих установам ПЗФ у постійне користування, найбільший відсоток – 65 %, 17,6 %, 17,4 % – займають, відповідно, лісові та лісовкриті площі, болота, водойми. Відсоток заповідності становить 11,2 % (рис. 1).

На Волинському Поліссі визначено п'ять основних ядер екомережі: на базі цінного озерного комплексу Шацького району, водно-болотного комплексу Любешівського району, болотного комплексу Маневиччини, суміжної з Польщею території заплави р. Західний Буг Любомльського району, площі цінних дубових насаджень Ківерцівського району; та найбільші екокоридори – заплавою р. Західний Буг та Шацько-Прип'ятський сполучний елемент екомережі, низку дрібніших, що охоплюють заплави середніх та малих поліських річок (рис. 1). Особливої охорони потребують три об'єкти водно-болотних угідь міжнародного значення (зони Рамсарської конвенції): Шацькі озера (32 830 га), «Заплава річки Прип'ять» (12 000 га), «Заплава річки Стохід» (10 000 га).

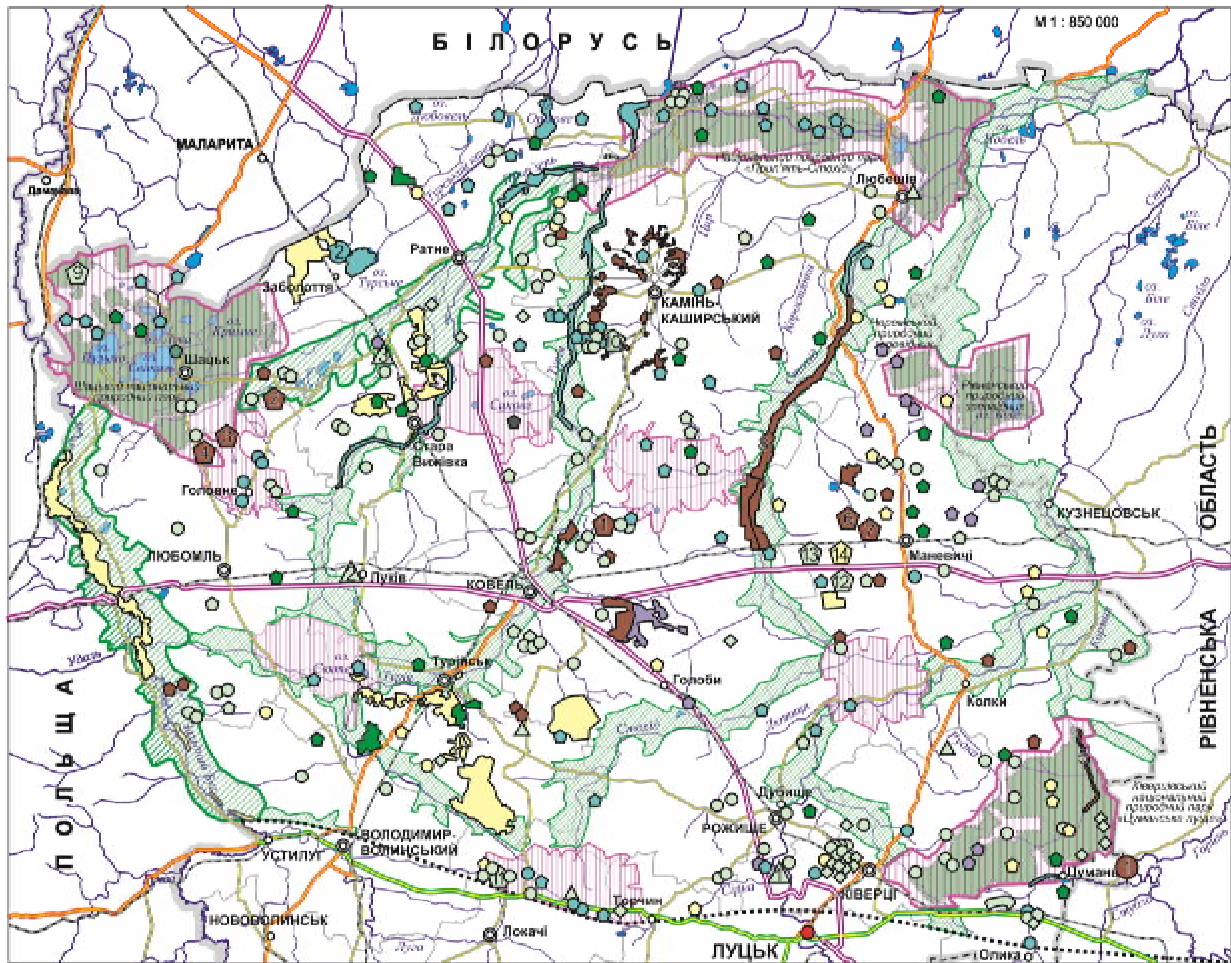


Рис. 1. Заповідна мережа Волинського Полісся



На території Волинського Полісся зосереджені елементи Пан'європейської екомережі, до яких належать найбільш цінні й збережені території природних корінних поліських ландшафтів. Ці об'єкти як транскордонні мають особливу цінність. Вони – єднальні ланки Пан'європейської екомережі. Створення міждержавних (транскордонних) природно-заповідних територій – одна з перспективних форм природоохоронної співпраці. При цьому формуються своєрідні з'єднувальні елементи екомереж, для яких притаманний високий рівень біорізноманіття [14]. ШНПП (28.12.1983 р., 48 977 га) – перший національний природний парк Українського Полісся – включає унікальну територію із системою озер, масивами лісів та боліт, специфічною флорою та фауною. ШНПП – один із шести біосферних резерватів України, який отримав цей статус 2002 р. за програмою МАБ ЮНЕСКО. Він є базовим для створення перспективного трилатерального українсько-польсько-білоруського біосферного резервату «Західне Полісся». НПП «Прип'ять–Стохід» (13.08.2007 р., 39315,5 га), відзначається особливою своєрідністю – для нього типова найбільша в Україні заболоченість – 11 %. У рослинному покриві в парку переважає не лісова рослинність, як повсюди на Поліссі, а комплекс водної, прибережно-водної рослинності, боліт та заболочених лук. Тут зберігається фіторізноманіття цих типів рослинності та властивого їм тваринного світу [1]. У південній смузі Західного Полісся на межі з Волинською височиною своєрідна багата та різноманітна флора, яка включає значну кількість центральноєвропейських видів та рідкісних бореальних видів Полісся, взята під охорону в Ківерцівському національному природному парку «Цуманська Пуща» (22.02.2010 р., 33 475 га).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Формування природоохоронних мереж зумовлено низкою об'єктивних чинників: розбалансованістю і екологічно небезпечною діяльністю систем матеріального виробництва, радіоактивним забрудненням. Природоохоронна система орієнтована на подолання негативних екологічних тенденцій, наявних у регіоні. Формування цілісної поліфункціональної природоохоронної мережі (екомережі), основними природними елементами якої виступають території та об'єкти природно-заповідного фонду, що забезпечують збереження біотичного й ландшафтного різноманіття регіону Волинського Полісся, оптимальне використання природно-ресурсного потенціалу стане екологічним стабілізатором природного середовища життєдіяльності населення краю. Сьогодні необхідною умовою для розв'язання питання виділення основних структурних елементів перспективної регіональної екомережі є вивчення стану природоохоронних територій, аналіз можливостей їх розширення та реорганізації.

Список використаної літератури

1. Андрієнко-Малюк Т. Л. Фіторізноманіття Українського Полісся та питання його охорони / Т. Л. Андрієнко-Малюк // Екол. вісн. – 2010. – № 6. – С. 9–10.
2. Борейко В. Е. Дикая заповедная природа и ее ценности / В. Е. Борейко // Создание экологических сетей как задание пан-европейской стратегии сохранения биологического и ландшафтного разнообразия : тезисы тренингов-семинаров, г. Киев, 18–19 мая 1999 г. – Киев : Киев. екол.-культ. центр, 1999. – С. 34–35.
3. Борейко В. Е. Заповедники, заповедность и живородящий хаос / В. Е. Борейко. – Киев : Логос, 2010. – 47 с.
4. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине / В. Е. Борейко // Киев. екол.-культ. центр. – К. : [б. в.], 1995. – 184 с.
5. Вакаренко Л. П. Екомережа України: ідеологія створення та шляхи формування / Л. П. Вакаренко, Д. В. Дубина, Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Чорномор. ботан. журн. – 2005. – Т. 1, № 1. – С. 60–65.
6. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. – К. : Авалон, 1998. – 52 с.
7. Гайнріх Д. Екологія : dtv-Atlas / Д. Гайнріх, М. Гергт. – К. : Знання-Прес, 2001. – С. 261–266.
8. Ковпак Л. В. Природоохоронна політика в Україні : засади формування та шляхи реалізації (1991–2011 рр.) / Л. В. Ковпак // Укр. іст. журн. – 2011. – № 4. – С. 93–107.
9. Природно-заповідний фонд Волинської області / упоряд. М. Химин та ін. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
10. Природно-заповідний фонд Волинської області : каталог природних комплексів, рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин Волині / Волин. обл. інспекц. Держкомітету УРСР по охороні природи, Волин. обл. рада Укр. т-ва охорони природи ; уклад. Й. Я. Романюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 1987. – 66 с.
11. Проблеми біорізноманіття на тлі глобальних процесів / Д. Гродзинський, О. Дембовецький, О. Левчук, Ф. Пацюк // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2010. – № 12. – С. 13–24.
12. Стойко С. М. Основи фітосозології та її завдання у збереженні фітогенотону і фітоценогенотону / С. М. Стойко // Укр. ботан. журн. – 2011. – № 3. – С. 331–351.

13. Царик Л. Деякі аспекти інтеграційно-еволюційних процесів в географії на сучасному етапі її розвитку / Л. Царик // Стан, проблеми і перспективи природничої географії : матеріали круглого столу, присвяч. 60-річчю зав. кафедри конструкт. географії і картографії, проф. В. М. Петліна, Львів, 15 берез. 2011 р. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 129–137.
14. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація). – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 320 с.

Адреса для листування:
географічний факультет
вул. Потапова, 9, м. Луцьк
E-mail: karyuk.zk@ukr.net

Стаття надійшла до друку
05.09.2012 р.